

Szentábrahámi theológiája.

VI.

IV. A ker. vallás tagjairól vagyis az Úr Jézus Krisztus egyházáról.

Tudvalevőleg a Jézus egyházat nem alapított. A kovászt a tésztába tette s bizott annak a működésében, hatásában. A mustármagot elvetette; de a kelő csira s a fejlődő növény elébe semmi gátat vetni nem akart. Sokkal inkább tisztelte a lélek szabadságát, minthogy azt valamely megkötött formák közé szorította volna. Ehez a nagy elvhez alkalmazkodott tudományával is, melyet nem a böseszkek módjára meghatározott alakban vagy tantételekben, hanem hasonlatokban és példázatokban terjesztett elő. „A betű öl, lélek az, a mi megelevenít.“ Élt az ő lelkében is a hivek közösségének s egy eszményi egyháznak a gondolata, sőt ez volt tudományának középpontja, a mint ezt az „isten országáról“ mondott szép példázataiban kifejezte; de azt is jól tudta, hogy ezek csak hosszas időn keresztül sok és nagy küzdelem árán valósíthatók meg, mely küzdelemnek változatait, az örök jó és igaz teljes győzelmének idejét előre megmondani lehetetlen. Valamint lehetetlen azokat a fégyvereket egyszerre kézbeadni, melyek ehez a küzdelemhez az emberiség különböző korszakaiban szükségesek lesznek, melyeket ama kor emberei el sem viselhetek volna, s melyeket csak az idő folyásával az emberiség fejlődése és előhaladása fog megteremteni. És midőn a tanítványok három évi együttlét után érezték az elválás és magukra maradás közelségét, némán s szomorkodva állottak körülötte, nem tudva, hogy magukra hagyatva mit tegyenek, mihez fogjanak: Jézus szívökbelátott s így szólott: „Eljő amaz az igazságnak lelke, mely minden igazságra vezérel titeket . . . és a melyek következendők, azokat jelenti meg nektek. „Ján. ev. 16. r. 13. v. Mikor aztán Jézus személyének varázserejével többé nem lehetett a hivek között, az „igazság lelke“ azonnal működni kezdett a tanítványokban, a mi

legelsőbben a jeruzsálemi egyház megalapításában nyilvánult. A mennyire szükségtelen, sőt az egész kereszténységre nézve káros lett volna a Jézus életében egy ilyen egyház alapítása, éppen olyan elkerülhetetlen szükséggé vált az ő eltávozása után. Ha Jézus a maga eszméit valamely egyházi szervezet keretébe foglalta volna, ez örökre megbénította volna a kereszténységet az egész világra kiható szabad szárnyalásában; viszont ha az ő eltávozása után fel nem öltötte volna ezt a szerves alakot, talán örökre belemerült volna az elleneséges indulat és rosszakarat mélységes tengerébe.

Az első keresztény egyház belső föltétele volt a Jézus messiás-ságában való hit, külső jegye vagy symboluma a kereszttség és az úrvacsora. Az Apostolok cselekedetének írója sok szép vonást említ ezen ős egyház életéből, melyek azt mutatják, hogy ez mennyire igyekezett a Krisztus elveit megvalósítani; de számos hibát, hiányt és tévedést is sorol fel, a melyek ismét azt bizonyítják, hogy távol állott a Krisztus eszményétől. Pál apostol arra az útra terelte, a melyen haladva világ-egyházzá lehet; de egyszersmind belsejében megkezdte azt a küzdelmet, a mely manapság is egymás ellen ingerli a különböző feleket. Nehéz volna azokat a külső és belső küzdelmeket leírni, melyeket innen kezdve az egyház kiállott. Ezekben a küzdelmekben mind inkább távozott a Krisztustól, eltért igazi hivatásától s mégis Augustinus óta magát az „isten országával“ azonosította. E felfogás védelme alatt az egyedül üdvözítő egyház „a megkereszteltek közösségévé“ lett s magára öltötte a középkori hierarchiát, mely által már teljesen ellentétbe helyezkedett a Krisztussal. Csak névleg volt keresztény, de az igazi keresztényi szellem nem lakozott benne. Maga magát felruházta „a szentség, egység, apostoliság és esalhatatlanság“ jegyeivel, hogy aztán ezeknek takarója alatt annál inkább megfojthassa az egyéni életet s megsemmisítse a lelkiismeret szabadságát, melyekre pedig Jézus olyan kiváló súlyt fektetett.

A reformatio megváltoztatta nemesak az egyháznak külső ábrázatát, hanem magát az egyházzal való fogalmat is. A reformátorok a hit által való megigazulás tanát minden irányban érvényesítve, az egyházat, mely eddig a „megkereszteltek“ közössége volt, a „hívók“ közösségévé változtatták. E mellett fötörekvésük oda irányult, hogy a láthatatlan, eszményi közösséget, a látható közösségtől teljesen megkülönböztessék. Előállott hát a látható és láthatatlan egyház fogalma. Azonban a protestáns orthodox dogmatika

csakhamar visszatért a katolikus álláspontra azon tanításával, hogy a láthatatlan egyház tagjai is csak az „igaz hitűek“ lehetnek. Az igaz hit szerzésének pedig egyetlen módja a látható egyház által ajánlott szentségek és egyházi fegyelem gyakorlása.

Nemesak az egyház fogalmában, de annak alkotmányában és kormányzásában is lényeges változást idézett elő a reformatio. Sajnos azonban, hogy azok a szép elvek, melyeket e tekintetben előre vallottak a reformátorok, a gyakorlati életben nem valósulhattak meg. Ugyanis Luther, az egyház alkotmányát az egyház községekre mint alapra kívánta építeni s az egyház kormányzását a katolikus fölfogással ellentétben alulról fölfelé akarta keresztül vinni. Azonban az anabaptista mozgalom s a németalföldi porházadás már őt magát meggyőzte arról, hogy mennyire bizonytalan és ingadozó alapra akart építeni s eltérítette eredeti gondolatától. Hogy aztán követői mennyire eltértek az ő első álláspontjától, azt mutatják azok a különböző egyházkormányzati rendszerek, melyek az alapelvvel teljes ellentétben a lutheri egyházakban kifejlődtek, mint a püspöki, területi vagy földesuri, társulati és lényeg rendszer. Kálvin elvileg a presbyter-zsinati rendszernek volt a hive, de úgy látszik, hogy követőit az egyház alkotmányát és kormányzását illetőleg, a reformatio mozgalmaiban szintén nem vezérelte valamely egységes gondolat, hanem a különböző országok helyi viszonyaihoz alkalmazkodtak. Így formálódtak a genfi theokrátiától egészen az angol independentismusig a különböző országok ref. egyházai.

Hazánkban a prot. egyházak alkotmánya kezdetben hierarchikus színezetű volt s a kormányzatban a püspöki rendszer volt keresztül-vive. Ezen az alapon rendezte be Dávid Ferencz is az általa alapított unitárius egyházat. Azonban, hogy ez a rendszer mennyire nem felel meg a prot. s különösen az unitárius felfogásnak, annak világos bizonyítéka az, hogy egyházunkban mind nagyobb és nagyobb tért hódított a presbyter-zsinati rendszer, míg végre lassu fejlődés és sok küzdelem után nagy részben uralkodóvá lett. Az egyházzól a XVIII. százévben táplált unitárius fogalmakat s a kormányzatban érvényesült alapelveket mutatjuk be Szentábraháminak sokszor idézett könyve utolsó (IV.) része alapján.

Mit értsünk *egyház* alatt? Ez a szó különböző értelemben fordul elő. A közhasználatban gyakran „templomot“ jelent; a szó eredeti értelme „gyűlést“ teszen; bibliai nyelven pedig jelenti: „a keresztények társaságát, akár egy bizonyos helyen, akár csak a

szentlélek belső egysége által összekötötte". Ennélfogva „egyház (ecclesia) alatt értjük vagy a Krisztus hiveinek helyi, az az valamely helyen, pl. egy tartományban, államban, magánházban, vagy családban, tehát különállóan létező társaságát, vagy pedig a Krisztust valló embereknek a földkerekségén bárhol élő egyetemes sokaságát, a kik a hit és szeretet lelki köteléke által mégis egybe vannak kötve". Az első a „részleges“, ez utóbbi az „egyetemes“ egyház. Az egyetemes cím tehát egyetlen részleges vagy különálló egyházat nem illet meg. Bár mindkét egyházat emberek alkotják, de a Krisztussal való lelki egységet ember nem láthatja. Ezért nevezetik az egyház egyfelől *láthatónak*, másfelől *láthatatlannak*. Amaz alatt értjük „a keresztyének társaságát, a mennyiben az evangelium tudományát nyilvánosan vallják; ez alatt pedig azt, hogy mennyire őszintén hiszi az egyház a Krisztust, ragaszkodik hozzá és él az ő parancsolatai szerint“. Minthogy a láthatatlan egyháznak egyetlen föltétele a Krisztusban való hit, mihelyt valaki hiszen benne, azonnal tagja lesz az egyháznak, még abban az esetben is, ha valamely látható egyházat nem ismer. De ha egy ilyent megismer, annak azonnal „az örök halál veszélyének terhe alatt“ tagja lenni köteles. Az egyházban vannak képmutatók a kegyességben, fogyatékosok és szakadár lelkek. Ezeket nem kell az egyházból azonnal kizárni, sőt az egyház egységének megőrzése czéljából, megjobbításukra jó akarattal munkálkodni kell. Így a mikor azt mondjuk, hogy „az egyházon kívül üdvözülés ninesen“, akkor az egyház szót nagyon tág értelemben kell vennünk s érteniünk kell alatta nemesak a Krisztusban igazán hívők és parancsolatait megtartók társaságát, hanem az ő nevét csupán „szájjal“ vallók gyülekezetét is.

Most az a kérdés, hogy vajjon az egyház *tévedhet-e*? Minthogy az egyház a hitben és erkölcsben tévedhető emberekből áll, önként következik, hogy maga sem bír a csalhatatlanság kiváltsági oklevélével. Ezt bizonyítja múltjának sokszor gyászos, szomorú története, mely a bukások és tévedések hosszú sorozatát tárja előnkbe. A mikor tehát azt mondjuk, hogy „az egyház, az igazság oszlopa és erőssége,“ ez alatt nem azt értjük, mintha az egyház állapítaná meg az igazságot; hanem, hogy azt erősíti, támogatja. Nem az egyház szabályozója az igazságnak; hanem az igazság az egyháznak. Életünknek nem az egyház az irányadója; hanem a szent-írás, melyet az egyház ismertet, magyaráz; de csalhatatlanságot e tekintetben sem követelhet magának.

Megfogyatkozhatnak-e vagy elenyészhetnek-e teljesen az egyház? Olyan értelemben, hogy a Krisztus teljesen hívek nélkül maradna, hogy az ő országa örökre megsemmisülne s tudománya kihalna az emberekből, nem. De az egyház külső vallásossága, kegyessége annyira megfogyatkozhatik, hogy az egyház külső jegyei alig észrevehetőek vagy éppen láthatatlanok lesznek. Mik tehát az igaz egyház ismertető *jegyei*? A láthatatlan egyháznak teljességgel nincsenek olyan jegyei, melyek minket véges tudású embereket a rejtett kegyesség titkaiba vezethetnének. A látható egyháznak pedig vannak olyan jegyei, a melyekből az ember következtethet az egyház igazságára; de ezek a jegyek nem olyan csallhatatlan eszközök, melyek határozottan megmutatnák, hogy a keresztények mely gyülekezeteiben érvényesül a Kr. idvezítő tana. A hívők *sokasága* nem bizonyít az egyház igazsága mellett; mert általában úgy tapasztaljuk, hogy a jók mindig kevesebben szoktak lenni, mint a rosszak. Ugy szintén a hívek *időleges boldogsága* nem lehet bizonyíték az egyház igazsága mellett; mert az emberek rosszassága következtében éppen az igazak szoktak a legtöbbet szenvedni. Vagy talán a *régiség* s a püspökök szakadatlan egymásutánja az igaz egyház bizonyítéka? Ez sem; mert ez esetben a mai egyház jobb volna, mint volt az apostoli, sőt a pogány egyház legjobb lenne, mert a legrégebb. Nem lehet a régiség az igaz egyház jegye; mert nem irtak meg mindent úgy, a mint történt az egyházban, s a mit megirtak, az is idő folytán sok változáson ment keresztül. Ha tehát mi a régi dogmák valamelyikét elfogadjuk, azt nem azért tesszük, mert az régi, hanem azért, mert észszerű. Aztán valamely dolognak a régiségét meghatározni igen nehéz; mert nem mindig ott kezdődik valami, a hol már eredményei láthatók, sőt meglehet azelőtt titkon már hosszas időn keresztül létezett. A régiség bírója a szentírás. A mi ezzel egyezik az régi, a mi ellenkezik, legyen különben bármily régi keletű, mégis újnak mondható. A püspökök folytonos utódlására nem lehet támaszkodni a tan régiségének megítélése tekintetéből; mert akárhányszor az utódok ellene mondtak az elődök tanításának. Aztán nem a tanító kölesönöz becsét a tudománynak, hanem a tanítvány adja meg a tanító értékét. Ennél fogva az az egyház „új“, a mely az apostoli egyháztól úgy külső, mint belső formára eltér, s a melynek dogmái nem a szentírás talajából nőttek ki. Végül még fel szokták hozni a *csodákat* az igaz egyház bizonyítására. Ezek is értéktelen bizonyítékok. Csodát Isten csak a

szülemlő egyházért engedett meg, hogy ez által annak isteni eredetét a hitetlenek előtt megerősítse. De ma már a felekezetek közötti vitás kérdések eldöntésére csodákat biába várnánk és kérnénk. Már Augustinus megmondotta, hogy: „a ki még csodákat keres a végre, hogy higgyen, ő maga nagy csoda.“ Különben az egyház jegyciről való vitatkozás úgy is haszontalan munka, mert az senkit az idvezítő tudományához közelebb nem viszen.

Az egyház fogalmának meghatározása után az egyház *tagjait* teszi vizsgálat tárgyává Szentábrahámi. Az egyház tagjai általában kétfélék u. m. „tanítók“ és „hallgatók“ „Clerus“ és „laikus“ osztály vagy a mint ma nevezik: egyháziak és világiak. Az egyházi szolgák ismét kétfélék; *rendkívüliek* és *rendesek*. Az elsők azok, kik a szentlélek rendkívüli ajándékában részesültek, milyenek az apostolok, próféták és evangelisták, kik az egyház alapját letették. Az utóbbiak azok a szolgák, kik az egyházat szüntelen tovább építik. „Amazoknak tekintélye megrendithetetlen; ezeknek tanítása vizsgálat alá veendő.“ A rendkívüli szolgák között az apostolok a legkiválóbbak, kik Pállal együtt tizenhárman voltak, kiket a mester különös elhívással méltatott tudománya terjesztésére, kik a szent lélek különös segedelmével s csodatevő erővel voltak megáldva. Az új szövetségi próféták azok voltak, a kik az apostolok kijelentéseit részletesebben magyarázták a népnek s akárhányszor jövődőt is mondtak. Az evangelisták alatt nem az evangéliumok íróit kell értenünk, hanem az apostolok útítársait. A rendes egyházi szolgák intézményét a jó rend érdekében maga Krisztus szerezte, a kik a bibliában püspököknek vagy presbytereknek neveztetnek, mely két név, hogy egyet jelent, az abból is bizonyos, miszerint mindkettőnek ugyanazon kötelességei vannak előírva. Mai gyakorlat szerint pásztorok vagy egyházi szónokok névvel jelöltetnek. A püspök (episcopus) név, nem a főhatalmat jelenti, hanem a felügyelőt vagy látogatót, ki a reá bizott nyáj tanítását és erkölcsét szemlélet alá veszi.“ A presbyter szó „öregebbet“ jelent, mely alatt nemesak az életkort kell érteni; hanem a tudományban és erkölcsben való öregséget. Ma a püspökök és presbyterek között különbség van; de ez a különbség az apostoli korban ismeretlen volt. Hogy állott hát elő a *püspöki méltóság*? Ugy, hogy egyesek tehetségeik és buzgóságuknál fogva kiemelkedtek a többiek közül. Bizonyos felügyeleti jogot kaptak. Az ilyenek tisztelete és tekintélye is növekedett. Így a püspökök nagyobbak lettek a presbytereknél s bizonyos egy-

házi méltóság fénye vette körül őket. Ez nem is ellenkezik a szent írással, ha a püspökök jogkörüket át nem lépik s hatalmukat a polgári hatalommal össze nem zavarva csupán Isten dicsőségét s az egyház fölvirágzását munkálják. Az új testamentumi igehirdetők különböznek az ó-testamentumi papságtól; mert míg ez az Áron családjához és bizonyos szertartáshoz volt kötve; addig amaz más hivataloktól nem különbözik. Ma minden gyülekezet tetszése szerint alkalmazhat magának tanítókat. A hivatalba bizonyos szertartással való beavatás nincsen ugyan megrendelve; de az apostolok példájára szokásba jött és gyakoroltatik; de ma már a kezek rátétele által „esodatevő“ erőt senki sem kap. Ma mindenkit, a ki a rendszer és a szokás által elfogadott törvények és szertartások között valamely gyülekezetbe lép, hogy ott az igazságot terjeszse s a gyülekezetet építse, Krisztus törvényes szolgájának kell tartanunk. Mindazáltal vannak bizonyos körülmények, melyek az egyházi szolgák alkalmazásánál figyelembe veendőek. Ilyenek: a szentírás olyan foku ismerete, hogy az illető abból másokat is tanítani tudjon; a kegyes élet, hogy e tekintetben is példányképe lehessen a gyülekezetnek; legyen ment azoktól a bűnöktől, melyek által ezt a tisztességes hivatalt meggyalázhatná, mint az iszákosság, gőgösség, fősვნყség, nyereségvágy stb., birjon azokkal az erényekkel, melyek által hivatalát épületesen viselheti, mint az igazságosság, méltányosság, vendégszeretet, okosság, szelidség, szerénység stb.; legyen abban a korban, melyben az erkölcsi komolyság és az ítélő tehetség teljes mértékben kifejlődik; és végül birjon olyan testi szervezettel, hogy e miatt a szent hivatal nehogy nevetség tárgya legyen. Az ilyen igehirdetőnek kötelessége, hogy minden helyen és időben „az idvezítő igazságot tanítsa és a hallgatók erkölceit fejlessze.“ Hogy e tekintetben, mely dolgokra kell figyelnie a lelkésznek s minő körülményekhez kell alkalmazkodnia, azt Szentábrahámi olyan szépen fejtegeti, (III. f. 18 - 20. §.) hogy ha tanácsai minden irányban érvényesülnének, úgy valóban találna reánk az írás szava, „Ti királyi papság vagytok.“ A lelkész kötelességeiből azonnal kitetszik a hivatal nehéz volta. Ezért, a ki hivatást nem érez magában, az ne lépjk e pályára, a kiből pedig megvan a hivatás, az tekintsen el a világi haszontól s vegye fel a Jézus igáját. Viszont a hallgatók is kötelesek, hogy az istentiszteletet szorgalmasan gyakorolják; a gyanus tanítókat az igazaktól megkülönböztessék; ez utóbbiakat tiszteljék s erényeiket kövessék; nekik az élet fenn-

tartására szükségeseket kiszolgáltassák, hogy annál inkább munkálkodhassanak a gyülekezet lelki épületén.

Vajjon az egyház *kormányzására* van-e szükség s itt minő elvek tartandók szem előtt? Minden társulatnál a rend fentartója a helyes elveken nyugvó kormányzás. Így az egyházi társulatban is a kormányzás valamely nemét alkalmazni kell, minthogy volt is mindig alkalmazva. A zsidó népnek maga Isten volt a királya; a keresztények között pedig a Jézust tette királylyá. Hogy aztán a Jézus Krisztus valakit helyettesül rendelt volna, ennek — a mellett, hogy „szükségtelen“ és „lehetetlen“ lett volna — a szentírásban semmi nyomát nem találjuk. Sőt ellenkezőleg, eltiltotta tanítványait attól, hogy uralmat gyakoroljanak akár egymás, akár pedig hiveik fölött. Az apostolok egyike sem követelt semminemű kiváltságot, hanem együttesen terjesztették a Krisztus tudományát. Ugy tetszik ugyan, hogy Péter talán koránál, tapasztalatánál vagy hiténél fogva a többiek közül kitűnik. Ez azonban nem jelent hatalmi elsőbbséget, a mit maga Péter sem követelt s a tanítványok sem ismertek el. Jézusnak mindazon kifejezéseit, melyekre némelyek a Péter és utódai hatalmát alapítják, erőszakosan félremagyarázzák. „Legeltesd az én juhaimat“, ebben Péternek csak az a „kötelessége“ van kifejezve, a mi közös volt a többi apostolokkal is. A Péter név (petra = szikla) nem jelent méltóságot, hanem erős hitet és állhatatosságot, a melylyel szintén másoknak is birniok kellett. A menyország kulcsai, melyek szintén Péternek ígérve voltak, nem jelentenek világi hatalmat vagy uralkodást, hanem egyszerűen azt ábrázolják, hogy „a zsidóknak ő nyitotta meg először az evangéliumba való belépés ajtaját“. Ha tehát Jézus nem tette Pétert az egyetemes egyház fejévé, hogy egyeztethető össze az ő akaratával a Péter székének utódlása? Hol van azoknak a törvényeknek alapja, melyek szerint ez az utódlás és hatalom gyakorlás történik? Bár Jézus a látható egyház kormányzását senkire sem bizta, de azért az egyház igazgatása a jó rend érdekében föltétlenül szükséges. Az egyház kormányzásánál különösen ezek vecndők figyelembe: 1. Az egyház igazgatását nem kell a polgári hatalommal összetéveszteni, mert a kettő egészen különböző dolog. 2. Az egyház kormányzása nem a zsidó egyház mintájára van szervezve, mert az bizonyos helyhez, időhez és nemzethez volt kötve, de a keresztény egyház ilyen korlátokat nem ismer. 3. Az egyház kormányzási formája se nem hierarchia, se nem monarchia; mert „az egyház lelki testület s nem annyira

az engedelmesség külső tényeiben áll fenn, mint az őszinte szívben és tiszta lelkiismeretben“. 4. Erre a kormányzásra semmi külső hatalom vagy világi kényszer nem kívántatik; mert az egyházi ügyek inkább tenécsadással intézendők. A kormányzás csupán az ekklesiák s ezek tagjainak gondozására terjed ki. 5. Az egyházak között a szentírás semminemű alárendeltséget nem állapít meg, mert mindenik egyenlő. Azonban idők folytán az egyház tagjai némely, az egyház előmenetelét érző megállapodásoknak önkényt alávetették magukat. Így állott elő az egyházi jog és törvénykezés. De az egyház államot az államban nem képezhet. Ezért törvényhozói joga csak a külső szertartásokra, a hit tárgyaira és az erkölcs fejlesztésére terjed ki. A *külső szertartásokat* illetőleg az egyháznak joga van a régiök eltörlésére s helyettök újak behozására, de mindig figyelnie kell a hívek szabadságára és épülésére. Bárminők legyenek a külső szertartások, azok a belső istentiszteletet nemhogy feleslegessé tennék, hanem azt előmozdítják s csak a mennyiben ezt eszközlik, annyiban felelnek meg hivatásuknak. A szertartásokat a lehetőleg egyformásítani kell a különböző egyházakban, a melyek jók, azok meghagyandók; de a melyek a célnak nem felelnek meg, azok eltörlendők. A keresztény szabadság ürügye alatt senki sem vonhatja ki magát a szertartások alól, sem pedig újakat behozni egyes tagnak joga nincs. A *hit tárgyaira* nézve az egyház Isten igéjéhez s a szent-íráshoz tartozik alkalmazkodni. Senkinek nincs joga, hogy az egyesek lelkiismeretére bilineseket verjen bizonyos dogmák önkényű megállapítása által. Ezt kívánja az emberi természet, mely szerint mindenki vagyont a saját tetszése és ítélete szerint óhajtja kezelni. Hát vajjon hite és üdvössége dolgában a más ítéletére támaszkodják-e? Ezt követeli a vallás természete, a mely semminemű kényszert nem tűr, s ha a vallás valamelyik ágában a lélek ellenmondásra talál, már nem vallás az többé. Ezt követeli végül a keresztény szeretet, mely tiltja, hogy véleményünknek a másét alárendeljük, annyival is inkább, mert nem tudhatjuk határozottan, hogy melyik áll közelebb az igazsághoz. Különben is gyenge igazság az, a mely erőszakhoz fordul a maga érdekében. Azokat, a kik a hit dolgaiban tévednek „eretnekeknek“ szokták nevezni. A hatalom és tekintély emberei az önálló és független gondolkozókat azonnal az eretnekség vádjával illetik. Pedig igen nehéz valakire az eretnekséget rábizonyítani. Különben is az eretnekség nem „rosszaságot“, hanem „tévedést“ jelent. A tévedés pedig mindig

jóhiszemüségéből történik. Önkényt következik, hogy az eretnekekre soha sem alkalmazható az a büntetés, a mit akár a titkos, akár a nyilvános bűnösök megérdemelnek. Sőt üldözésük is a lelkiismereti szabadsággal ellenkezik. Igaz, óhajtandó volna, hogy a keresztények a hitben teljesen egyetértsenek; de ez alig lehetséges. A más véleményen levők meggyőzésére legjobb eszköz a *tanítás*, mely által az igazságot mintegy kézzel foghatóvá tesszük embertársaink előtt. Másik eszköz a *türelem*, a mi nem azt teszi, hogy a mások tévedéseit igazságnak tartsuk vagy bűnös életüket helyeseljük, hanem hogy lehetőleg testvéries indulattal józanabb felfogásra térítsük s velők békességben éljünk. Az egyháznak az *erkölcsöket fejlesztő* hatalmát egyházi fegyelemnek szokták nevezni. Ennek két fokozata van: u. m. a testvéri intés, feddés, javítás és az elkülönítés. Az első fokú intésnek mindig a bűnös egyéni hajlamaihoz s a bűn nagyságához kell alkalmazkodnia. Ha a feddés és intés semmit sem használ, az elkülönítés alkalmazandó, mely szerint az illető bűnös „a testvéries és családias közlekedéstől elválasztatik“. A büntetésnek ez a neme senkit sem oldoz fel sem természeti, sem törvényes kötelességei teljesítése alól. Nem is annyira büntetés, mint javítás céljából alkalmazandó. Ha pedig valaki megjavul, azt az egyház köteles visszafogadni. A javulási szándék kinyilvánítására állott elő az egyházi bűnbánat, melynek két része van, u. m. a bűn megvallása s az egyház megkövetése, mi által a bűnös mintegy bocsánatot kér az egyháztól, melyet megsértett.

Végül Szentábrahámi a *zsinat* eredetét, hatáskörét és eljárást magyarázza meg, a mi szerinte „a külső közigazgatás kényelmesebb intézéseért, a külső istentisztelet üdvösebb terjesztéseért s az egyház szertartásai, tanítmánya és erkölesi ügyében felmerülő komolyabb ellenkezések kiegyenlítéseért a középülés érdekében“ jött létre. A zsinat tekintélyét a híveknek el kell ismerniök; de ez a tekintély nem lehet akkorra, hogy a lelkiismereten sebet ejtsen. „A zsinatok egész tekintélye csak emberi és esalatkozható“. Azért mégis a hívek az egyház külső rendjére vonatkozó s a szentírással és a lelkiismerettel nem ellenkező zsinati végzéseknek engedelmeskedni tartoznak. A hitezikkelyek dolgában is határozhat a zsinat, de itt csak véleményyt nyilvánít. Ilyen határozataival szemben sok engedelmesség senkitől sem követelhető. E szerint a zsinat csak tanácsot ad, de hitezikkelyeit hatalmilag másokra rá nem erőszakolhatja. Igaz, hogy komoly és tudós férfiak határoznak a zsinatokban, de mégis csak

emberek, kik a lelkiismereten nem uralkodhatnak. Épen ezért az ott alkotott kánonokat vizsgálni s a szentírással összehasonlítani mindenkinek jogában áll. Általában a zsinatok sok tekintetben üdvösek lehetnek az egyház építésére, de az emberek elfogultsága miatt akárhányszor a viszály és egyenetlenség gyümölcseit termették.

Ezekben vannak ismertetve Szentábraháminak az egyházra, annak tagjaira és kormányzására vonatkozó gondolatai, melyekkel egy pár vonás kivételével ma is egyetértünk, s melyek mai egyház-szervezetünknek is alapját teszik. Mi a következőkben rövidség okáért csak a kevés különbségre mutatunk rá. Mi tehát az egyház ma? Channing szerint: „Krisztus őszinte és igaz követőinek egyesülete.“¹ Ferencz József szerint: „A tökéletességre törekedő keresztények lelki egyesülete.“² Szentábrahági szerint is szoros értelemben ilyen az egyház meghatározása, midőn azt „a Krisztusban hívő s parancsolatai szerint élő keresztények társaságának“³ mondja. Azonban ő azt tanítja, hogy „az egyházon kívül idvezülés nincsen.“ Éppen ezért, hogy az üdvösségtől annál kevesebbet zárjon el, az egyház fogalmát terjeszti ki s azt állítja, hogy az a Krisztus nevét és tanítását csupán szájjal valló emberek társaságát is jelenti.⁴ És itt van egyik különbség a múlt és jelen között. Ma a Krisztus nevének csupán „szájjal“ vallására semmi súlyt nem fektetünk, mert: „Nem minden a ki mondja Uram! Uram! megyen a mennyeknek országába.“ A Krisztus igazi szelleme, az ő elvei szerint való élet, szóval az ő „őszinte, igaz“ követése teszen az egyház tagjává. Ma nem az egyház formálja a tagokat; hanem a tagok az egyházat. Így az egyház nem valamely megesontosodott rendszer; hanem a fejlődés útján a tökéletesség felé folyton előre haladó egyesület. Nem az üdvösség reménye egyesíti a tagokat; hanem a Krisztus szellemében folytatott közös munkásság, melynek természetes következése az üdvösség. Ez a valódi katolikus vagy egyetemes egyház, mely a föld egész kerektségére kiterjed. Senkit sem zár ki sem magából, sem az üdvösségből; hanem a képmutatók, a rosszak, a bűnösök, kik a Krisztus szellemét megtagadják, maguk szakadnak el az egyház testétől s fosztják meg magukat az üdvösség eszköztől. Ebben a nagy, láthatatlan egyházban vannak kisebb látható vagy felekezeti

¹ Vél. Műv. 2 k. 7 l.

² Unitár. Káté. 78 l.

³ E. m. IV r. I f. 6 §.

⁴ Ugyanott.

egyházak. Szentábrahámi szerint is a láthatatlan egyháznak tagja lehet az, a ki valamely felekezeti egyházat nem ismer, tehát ilyenhez nem tartozik; de mihelyt egy ilyen megismer, azonnal köteles annak tagja lenni „az örök halál veszélyének terhe alatt.”¹ Ma ez a kötelezettség nincsen ilyen szigoruan meghatározva theológiánkban. Azt tartjuk, hogy kiváló fontossággal bírnak a keresztyéni összejövetelnek a vallásos élet ébresztésére; mert ez által kölcsönösen buzdítjuk egymást s a keresztyénség befolyását nem kis mértékben mozdítjuk elő; de ezeket nem lehet úgy tekinteni, mint „az isteni kegyelem legfőbb eszközeit.”² „A vallásos életben való előhaladást nem a nyilvános gyülekezés által, hanem a szabad lélek munkássága, szívünknek a titkokat is ismerő előtt való feltárása, önmagunk komoly vizsgálása, öngondolkozás és a magunk jóra való ünnepélyes elhatározása által mozdítjuk elő.”³ Valamint „ama tételnek, hogy az isteni akarat végzésénél fogva az ő kegyelme vagy szent lelke bizonyos szertartások következtében ömlik ki azokra, a kik bizonyos egyházhoz tartoznak és hogy azonkívül abból senki sem részeltethetik, nincs semmi alapja sem a szentírásban, sem a józan okosságban.”⁴ Ennélfogva mindenkinek önmaga iránt tartozó kötelessége, hogy a kegyesség ápolásának, a vallásos buzgóság fokozásának, a keresztyéni szellem termékenyebbé tételének az egyes egyházak által ajánlott hathatós és kipróbált eszközeit megragadja; de ha valaki minden eszköz igénybe vétele nélkül önmagára is megteheti a Kr. szellemében a kívánt vallásos előhaladást: akkor az „örök halál” büntetésétől nem kell félnie. A mit pedig Szentábrahámi az igaz egyház jegyeiről mond, mindazokban vele teljesen egyetértünk ma is.⁵

Az egyházi *szolgákat* Szentábrahámi „rendkívüliekre” és „rendesekre” osztja föl. Az előbbieket az apostolok, próféták és evangelisták, kik a szentlélek különös segédleme alatt állottak, esodatevő erővel bírtak s ezért tekintélyük megdönthetetlen; utóbbiak pedig a papok vagy egyházi szónokok. Ujabb keletű symbolikus könyveink-

¹ E. m. IV r. 1 f. 5 §.

² Channing Vél. Műv. II k. 30 l.

³ Ugyanott.

⁴ U. o. 25 l.

⁵ Channing II k. 2 s köv. l. Ferencz J. Ker. Vallástud. IV r. II. 75 §. Unitár. Káté 85 l. Fr. Clarke: „A Ker. egyház” Ker. Magv. XII évf. VI füz. 333 l. Dr. Martineau: „A tekintély helye a vallásban.” Ker. Magv. XXXVI évf. I füz. 14—20 l. Ism. Löffi Ö.

ben ilyen megkülönböztetés nincsen s megdönthetetlen tekintélyűeknek az apostolokat sem tartjuk. Nemesak időrend szerint, de buzgóságuknál és lelkesedésüknél fogva is első hely őket illeti az egyházban. Egyebekben ők is gyarló és tévedhető emberek voltak, kiket a legtöbbször bizonyos érdek s akárhányszor a szenvedély vezetett munkálkodásukban.¹ A mi pedig Szentábraháminak az egyház kormányzására vonatkozó szabadelvű gondolatait illeti, melyek egy ezélt szolgáltnak: a hivek hit- és lelkiismereti szabadságát, azokat a maguk teljességében aláírjuk ma is. Ezek korlátai között fejlődött mai egyházkormányzatunk, melyben újabb időben a képviseleti elv szélesebb kiterjesztésével a presbyter-zsinati rendszer jutott érvényre.

Nem állithatjuk, hogy az egyházzól való fogalmainkkal s egyházkormányzati rendszerünkkel elértük volna a ezélt s az egyház eszménye közöttünk megvalósult volna. Mint minden emberi műben, ugy itt is lehet s van hiány, fogyatkozás.² De a bemutatott elvek nem egy megkövesült rendszer zárópontjait jelölik, sőt a fejlődés és haladás útját s irányát szabják meg. És éppen ez a fokozatos fejlődés és haladás mutatja egyházunk életrealóságát s jelzi jövő hivatását.

Ezekben vontunk párhuzamot az unitárizmusnak a XVIII. százévi és mostani alakja között. Teljes őszinteséggel mutattunk rá az egyes eltérésekre, hogy annál inkább kitünjék theologiánknak másfél száz éven keresztül tett haladása. Minket a tapasztalt és kimutatott változások sem meg nem lepnek, sem el nem rémitnek, sőt azokat természetesnek találjuk, melyeket a fejlődés örök törvénye megkövetelt a multban s meg fog követelni jövőben is. Még nem tehetjük le a Szentábrahámi könyvét a nélkül, hogy hálaival ne adózzunk az ő nagy szellemének, melylyel éppen a legválságosabb időben egyházunknak örökre dicsőségére szolgáló művet alkotott. Legyen hála azoknak az egyes kiváló tényezőknél, kik e művet szép, tiszta, világos magyar fordítása és kiadása által nagy emberünket nekünk visszaadták; ezt a mélységés, drága kincsekkel gazdag aranybányát felnyitották s mindenkire nézve hozzáférhetővé tették.

VÁRI ALBERT.

¹ Simén D. Ev. Csodák 74—79 l.

² Fr. Clarke i. m. Ker. Magv. XII évf. VI füz. 352 l.

Angol istentisztelet a kolozsvári unitár. templomban.*

Ima.

Örök szellem! mindenütt, mindenkor jelenvaló Felség! ki velünk vagy ma a nyugalom napján e szent helyen, az imádság házában: áldunk téged a nyugalom és emlékezetért. Örömmel s hálával hozzuk elődbe dicséretünket, imádságunkat. Mint egy közös atyának gyermekei, elődbe jövünk s esdve kérünk: engeddd, hogy kereshessünk téged, szólhassunk veled lélekben és igazságban. Imádunk, hogy sohase feledkeztél el gyermekeidről. Szólottál régen a patriárkáknek és prófétáknek; teremtettél mindenütt embert, kik félelem nélkül hirdessék lelki ajándékaidat. Uram! te most is szólasz hozzánk; szólasz a világ szépsége és dicsőségében; az emberek szeretetében és jóakaratóban s lelkünk szózatában, melyet csak mi és te hallunk.

Elődbe borulunk e napon s arra kérünk, áld meg gyermekeidet; mutasd meg dicsőségedet s békéségedet mindazoknak, kik időről-időre e falak közt imádják nevedet. Uram! azokról is megemlékezünk, a kik távol, a mi országunkban vannak, a kik minket szeretnek, reánk gondolnak, s kikhez minket gyöngéd érzelmek, szeretet fűznek. Oh áld meg azokat is.

Atyánk! hozzád könyörgünk, nézd el gyengességünket, bocsásd meg gyarlóságunkat, kegyelmezz bűneinknek. Taníts minket s értesd meg velünk, hogy te mindig szeretsz, te jó és kegyelmes vagy hozzánk. Mindeneknek édes atyja! áld meg e hazát, áld meg e népet! Tanítsd őket, hogy minden vágyunk, minden kívánságunk

* A nyáron itt járt angol hitrokonok sept. 8-án templomunkban saját nyelvükön istentiszteletet tartottak Istentiszteletük sorrendje a következő volt: 1. Hymnus, 2. Szentírásolvasás. 3. Ima, 4. Miatyánk (ének), 5. Hymnus, 6. Beszéd. 7. Hymnus. 8. Megáldás. A szentírásból a kiválasztott részt Dunckerley Tamás belfasti pap olvasta. Az énekeket énekelték mind közösen. Az imát mondotta Broadrick T. B., bridgwateri pap, a beszédet Ceredig Jones E. bradfordi pap. Az imát és beszédet itt közöljük. Szerk.